

26.9x33.48	1/6	עמוד 34	מקור ראשון - דיוקן	02/2025	93039375-9
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

קונשייה הונגרייה

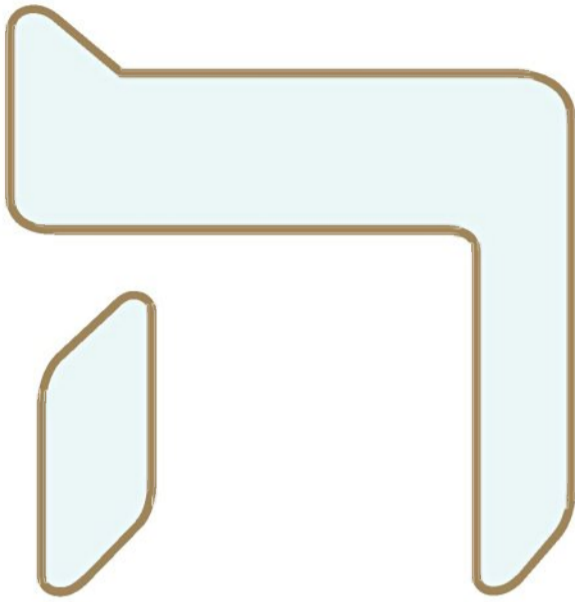

27.94x37.81	2/6	עמוד 35	מקור ראשון - דיוקן	02/2025	93039380-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

שיטת הונגריה

יואב שורק מסביר בסיור בבודפשט למה ואיך קהילת הונגריה הייתה שונה מכל שאר יהדות אירופה
← אריאל שנבל

עלייה בשבילים המוליכים אל פסגתה של גבעת גלרט אינה דבר פשוט בבקרים של חודש ינואר. אף שאנחנו מטפסים לשם ביום לא קר במיוחד במונחים מרכזאירופיים, הקרקע מצופה שכבת קרח דקה שהצטברה במהלך הלילה, ומדי פעם אחד מחברי הקבוצה מחליק. בשלב מסוים הופכות הנפילות הללו לפעילות חצייקומית וחצימגבשת. בסופו של דבר כולנו מגיעים שלמים ובריאים לפסגה, ומגלים שהגוף הפנורמי שנשקף ממנה מצדיק בהחלט את המאמץ.

יואב שורק אוסף אותנו ומתחיל להסביר לנו מה רואות עינינו. שלא כמו רובם המוחלט של סיורי הישראלים בבודפשט, שמתמקדים בתקופת השואה ואז עוברים לשנות הקומוניזם ומסתיימים בימינו, שורק מוביל את הקבוצה 150 שנה לאחור. הוא מדבר על אוסטרו-הונגריה - הממלכה רבתהעוצמה שהתקיימה עד מלחמת העולם הראשונה - ועל התפתחותה הייחודית של יהדות הונגריה המפוארת, פרק שנרחק ונשכח כמעט כליל מההיסטוריה היהודית. באוויר נישאים שמותיהם של רבנים משפיעים וחשובים, שגם הם חמקו איכשהו מזרקרי התודעה. ראש וראשון הוא הרב משה שמואל גלאזנר, גיבור הדוקטורט של שורק - דמות שלולא נתקלה בעיונות רבה ובלתי מתפשרת, אולי הייתה משנה את גורלם של יהודי המדינה. ניכר שהמדריך שלנו בסיור הזה גמר אומר להשיב את כבודה האבוד של יהדות הונגריה, וההסבר המרחיב אופקים שאנו שומעים בגבעה היפה הצופה אל הדנובה הוא רק דרך אחת לעשות זאת. "במהלך כתיבת הדוקטורט התאהבתי בסיפור של הונגריה והסימביוזה שלה עם היהודים", שורק מסביר לי מאוחר יותר. "מבחינתי זאת הייתה יבשת אבודה ומסקרנת. מצאתי סיפור על תרבות שקמה ומחיה את עצמה בהתעוררות לאומית, ובתוך כך היא מכילה את היהודים, והם מצידם רואים בה גן עדן. תוסיף את הקשרים הטובים שיש עד היום בין העמים, וזה מרתק בעיניי".

בישראל חיים יוצאי הונגריה רבים, אבל התרבות ההונגרית נדחקה והיא לא קיימת כמעט, בוודאי בציונות הדתית. מדוע?
"יש לי תיאוריה שאני לא יודע להוכיח. לרבים בחוגי הציונות הדתית יש שורשים הונגריים, אבל כשמסתכלים על ההיסטוריה של הזרם הזה בארץ ברמת המוסדות והתודעה, רואים שכבר ברור הראשון יש יקים, ואז יהודים מרוסיה ומליטא כמו הרב משה צבי נריה והרב אברהם יצחק קוק, ואילו ההונגרים נעשו ציונים בהמוניהם רק אחרי השואה. הרבה מהניצולים עלו ארצה, ולכן בציונות הדתית יש יסוד הונגרי חזק, אבל אין לו אתוס ואין לו דמויות. מה שאנשים יודעים על יהדות הונגריה קשור בעיקר לסאטמר, כלומר לקנאים. יש יסוד קנאי ביהדות הונגריה, אבל הוא בוודאי לא היה רוב".

צילום: נטי איתנים

זאת הייתה קהילה עצומה בעלת תרבות עשירה, חיי דת תוססים ומעמד יוצא דופן בארצה. אז מדוע השפעתה על העולם היהודי הייתה אפסית, וגם בישראל לא רבים יודעים לספר עליה? את התשובות מצא ד"ר יואב שורק במסעות ברחובות בודפשט ובארכיוניה, וגם אצל רב אמיץ אחד שניסה לחולל מהפכה, אך כתביו צונזרו וזויפו ומורשתו הושכחה
← אריאל שנבל

93039374-8	02/2025	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 36	3/6	27.07x33.73
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

ציוויליזציה שנרמסה תחת רגלי הגרמנים והרוסים, אבל שרדה. ההונגריה, סוף המאה ה-19

”מדינות אחרות שהעניקו הכרה ליהדות דרשו שנתקן אותה קצת - שתהיה יותר ליברלית, שתתיר נישואי תערובת. פה קרה ההפך. המדינה עמדה מאחורי האורתודוקסיה ואמרה: תדברו הונגרית, תלמדו לימודי ליבה הונגריים, תעשו מה שאתם רוצים”

מוצא אנשים שמדברים רוסית, פולנית או צ'כית, כי אלה שפות של מי שרוצים להתבולל. ההונגרית לעומת זאת לא נתפסה כמאיימת וכמובילה להשתלכות עמוקה מדי בעם ההונגרי - גם כי זה עם קטן יחסית, אבל בעיקר כי היהודים לא ראו בהונגרים אויב. ההונגריה נתנה לאורתודוקסים את הביטחון ששום רפורמי לא יציק להם או יערער אותם. זאת הייתה עסקת אמנציפציה שהכירה ביהדות האורתודוקסית בתור עוד 'כנסייה רשמית' במדינה. ובניגוד למדינות אחרות באירופה, שיחד עם ההכרה דרשו שנתקן קצת את היהדות - שתהיה פחות קסנופובית, יותר ליברלית, שתתיר נישואי תערובת - פה קרה בדיוק ההפך. המדינה עמדה מאחורי האורתודוקסיה ואמרה: תדברו הונגרית, תלמדו לימודי ליבה הונגריים, אבל חוץ מזה תעשו מה שאתם רוצים”.

למה זה קרה דווקא בהונגריה ולא במדינות אחרות?

”הלאומיות שהתפתחה בהונגריה לפני מלחמת העולם הראשונה הייתה מולטי-אתנית וליברלית בהגדרה. זה נבע בין השאר מכך שההונגרים עצמם אינם מקשה אחת. לא כולם קתולים, יש שם יסוד פרוטסטנטי חזק, ולכן מראש הייתה סובלנות דתית והיא השפיעה גם על היחס ליהודים. כתב של ה'פרוורד' היהודי-אמריקני שהגיע לכורפוש ב'1910, דיווח שזוהו גן העדן האמיתי של היהודים. ואנחנו מדברים על עיתונאי שמגיע מארה"ב, הגולדן-מדינה. ועוד נתון חשוב: ההונגרים היו זקוקים מספרית ליהודים כדי לעמוד מול הרומנים, הסלובקים והסרבים. הממלכה שלטה בהרבה עמים אחרים, וההונגרים היו רק 45 אחוז מהאוכלוסייה בשטחה. היהודים נתנו להם את האחוזים שחסרו להם כדי להיות רוב”.

תור הזהב הזה הסתיים אחרי מלחמת העולם

מה שאני אמור לכתוב בספר שלי. הוא קובע למשל שתורת הגלות חייבת לפנות את מקומה לתורת ארץ ישראל, ושאינן מקום לפירוד בין אורתודוקסים ללא-אורתודוקסים. אתה רואה דברים שהרב קוק כתב מתוך עומק ומורכבות, קבלה וספרות, ואצל הרב גלאזר הכול מגיע מאינטואיציה רבנית פשוטה. שני האישים האלה באו ממקומות שונים לגמרי. האורתודוקסיה ההונגרית הייתה עולם בפני עצמו, והרב קוק הגיע מליטא והיו לו קשרים חזקים עם החסידיות שסביבו. שניהם היו פחות או יותר באותה התקופה, ופחות או יותר אותו מספר שנים. הם אפילו נפגשו קצרות בירושלים ולפני כן גם התכתבו קצת.

”הרב גלאזר אומר את הדברים בפשטות. אתה קורא משהו שנכתב לפני מאה שנה, אבל כל מי שאוחז בקצת השכלה תורנית יבין אותו כאילו נכתב אתמול. היכולת הרטרית המרשימה, בהירות המחשבה - כל זה גרם לי להתאהב בדמות של הרב גלאזר. אמרתי לעצמי שאם יום אחד אעשה דוקטורט, וארצה ללמוד נושא ברצינות ולחפור בו עד הסוף - אבחר בו. ואכן, כמה שנים אחר כך זה מה שעשיתי”. הדוקטורט שכתב שורק במחלקה להיסטוריה באוניברסיטת בן-גוריון הפך לספר ”מפרשבורג לירושלים” (הוצאת מרכז ולמן שו"ר). ”לקח קצת זמן לשכנע את המנחים שהאיש הלא מוכר הזה מצדיק דוקטורט. בהתחלה סוכם שהנושא יהיה 'הרב גלאזר ותקופתו', אבל אני בטוח שבסופו של דבר גם הם הבינו שהוא מחזיק את העבודה לברור”.

לפני שנכיר את הרב גלאזר, מה בעצם מייחד את יהדות הונגריה לעומת תפוצות אחרות?

”קודם כול, זאת הייתה קהילה גדולה מאוד. חלק ניכר מיהדות אירופה במאות ה-19 וה-20 הייתה יהדות הונגריה. היא כללה בערך מיליון יהודים סביב שנת 1900. בכורפוש לבדה גרו אז כרבע מיליון יהודים - מה שהופך אותה ל'עיר היהודית' הגדולה באירופה אחרי ורשה. זאת קהילה חשובה מאוד, אך היא לא זכתה לכבוד הראוי לה בהיסטוריה ובתודעה הציבורית. לא כתבו עליה הרבה, לא חקרו אותה הרבה, ולכן גם לא יודעים עליה הרבה. הסיבה היא שיהדות הונגריה הייתה קצת בתוך עצמה, מחוץ לשיח היהודי-אירופי הכללי. זאת המדינה היחידה שיש בה גם יהודים ממערב אירופה, מה שמכונה 'אויברלנד', אנשים דוברי גרמנית ומשכילים, ומצד שני יהודים מגליציה וממורביה, 'האונטרלנד'. כלומר, בתוך אותו מרחב יש תרבויות יהודיות שונות מאוד זו מזו - אנשים שמתלבשים בצורה שונה, אוכלים אוכל אחר, בקושי מתחננים אלה באלה.”

”שנית, היהודים במזרח אירופה עסקו אז במאבקים של השכלה מול אורתודוקסיה, ציונות מול אנטי-ציונות, סוציאליזם מול לאומיות.

ליהודים בהונגריה הייתה סימביוזה יוצאת דופן עם ההונגרים, ובעיקר היה להם טוב מאוד. לכן, שאר היהודים בעולם פשוט לא עניינו אותם. הם ניהלו שיחה משל עצמם, פנימית, ובהונגרית”.

אגב הונגרית, אתה כותב שזו השפה האירופית היחידה שאפשר לשמוע עד היום בריכוזים הרדיים בעולם, מלבד יידיש כמוכן.

”נכון. בכרוקלין ובוויליאמסבורג תמצא עדיין זקנים יהודים מדברים הונגרית. אצל חרדים אתה לא

הפיכה היא רק תירוץ

הישראלים אוהבים בהונגריה את יוקר המחיה - זאת אומרת, את ההפך ממנו. אפילו במסעדות הכשרות, שנחשבות בדרך כלל לאחד הגורמים המייקרים את הטיוול בחו"ל, לא תשלמו יותר מ-120 שקלים לאדם לארוחה מלאה, כולל קינוח. המתגים המערביים המוצעים בקניונים ובהנויות יעלו לכם כמעט כמו בארץ, אבל מותגים מקומיים יהיו זולים בהרבה. כדי לחשב את העלות, קחו את המחיר בפורינט ההונגרי, הורידו שני אפסים ועוד עשרה אחוזים, והנה הסכום בשקלים. 10,000 פורינט, לדוגמה, הם כתשעים שקלים. החישוב הזה נדמה מסובך בהתחלה, אבל יהיה לכם טבע שני אחרי בקבוק המים החמישי שתקנו.

במרכז העיר ההיסטורית, ליד בית הכנסת הגדול, עומדות שתי מסעדות כשרות ברמה גבוהה יחסית: "חנה" ו"כרמל". ממש סמוך להן, שני בתי קפה ועוד כמה דוכני מזון מהיר מספקים בצוותא תשתית כשרה לשהות של כמה ימים בעיר. במסעדות תמצאו כמובן גולאש ונוקדלי, מסמלי המטבח ההונגרי, המתבסס על בשר, תפוחי אדמה וביצים. או כמו שסבתי ההונגרייה אמרה לא פעם - כדי לשבוע לא צריך להסתבך.

מעל צלחת גולאש מהבילה, באחת המסעדות הכשרות, אני יושב עם שורק לשמוע כיצד גילה מחדש את קורותיה של הונגריה ויהודיה. הוא אחד מאנשי הרוח המוכרים במגזר הדתי-לאומי בשנים האחרונות. בין השאר ייסד וערך את מוסף "שבת" בעיתון הזה עצמו, ואת כתבי העת "סגולה" ו"השילוח". כיום הוא יו"ר תנועת "לכתחילה" - בית לתורה ישראלית". החיבור שלו להונגריה מתחיל לכאורה מהבית: שני הוריו נולדו במדינה הזאת. אמו התייתמה במלחמת העולם השנייה, עלתה לארץ בגיל חמש וגדלה במוסדות עליית הנוער. אביו היה בן שמונה כשהגיע ארצה באוניית מעפילים. "ההונגריות לא נחגגה אצלנו בבית", הוא מספר. "הוריי דיברו בהונגרית רק כשרצו שלא נבין משהו, או כשתקשרו עם הדוד הקודם - וכשהייתי בן 14, כל הדוד הוא כבר לא היה בחיים”.

מה גרם לך להעמיק בתולדות יהדות הונגריה? "שתי המשפחות של הוריי הן משפחות רבניות בעלות ייחוס ארוך דורות. סוג של אליטה, אם תרצה, במיוחד בצד של אמא שלי, שם נמצאים תלמידי החתם סופר (הרב משה סופר, מגדולי הפוסקים במאה ה-19 וממובילי המאבק בחילון וברפורמה - א"ש). היה להם גם קשר משפחתי עקיף לרב גלאזר, אבל בילדותי לא שמעתי את שמו.

”היה לי עניין מסוים ברבנים ההונגרים מתוך סנטימנט פשוט, אבל לא חשבתי שאמצא ביניהם מישהו שכותב דברים בסגנון הרב קוק או הרב ריינס. בשלב מסוים הגעתי לארה"ב והווננתי לביתם של קרובים רחוקים ששמו גלאזר. נפלנו עליהם עם שבעה ילדים לחג ראשון של סוכות, בבית של משפחה קטנה יחסית. הם שאלו מה אני עושה, ואמרתי שאני עומד לכתוב ספר על התחדשות התורה בארץ ישראל. בעל הבית קם ושלף מהארון קונטרס קטן כרוך: אוסף דברי הגות ציונית-דתית, תדפיס מספר נשכח של מוסד הרב קוק שראה אור בשנות השישים. החלק הזה, שתורגם מגרמנית, נקרא 'ציונות באור האמונה', ומי שכתב אותו היה הרב משה שמואל גלאזר, סבא-רבא של בעל הבית”.

שורק התחיל לעלעל בקונטרס, קרא והתרגש. "הייתי אפילו בהלם. הבנתי שמחבר הטקסט הזה הוא תלמיד חכם מובהק שיש לו ביטחון וכתפיים רחבות, והדברים שהוא כותב הם במונחים מסוימים בדיוק

27.48x33.31	4/6	37 עמוד	מקור ראשון - דיוקן	02/2025	93039376-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

צילום: נטלי אימג'ס

הראשונה. "שניי שלישים מהשטח כבר לא היו שייכים להונגריה, ובשליש שנשאר היה רוב הונגרי או יהודים. היהודים הפכו בן רגע למיעוט שאפשר לשנוא, וגן העדן נעשה למקום הראשון באירופה שקבע מכסות לסטודנטים יהודים באוניברסיטה. קישרו את זה למהפכה הקומוניסטית שבלה קון היהודי ניסה להוביל, אבל זה היה רק תירוץ. יחד עם זאת חשוב להגיד שבין מלחמות העולם הונגריה לא הפכה למפלצת אנטישמית. ליהודים עדיין היה מקום מרכזי במדינה, אבל הם כבר היו שנואים, והתחילה להתפתח אנטישמיות שלא הייתה שם כמעט קודם."

קונגרס שהוא מלכודת

כדי לדבר על הרב גלאזר צריך לחזור לשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה, ולהרחיק מבודפשט לטרנסילבניה – היום בשטח רומניה, אך אז חלק מהונגריה. העיר המרכזית באזור נקראה קלויזנבורג, היום קלוז'. "שלטונות המדינה טיפחו את קלויזנבורג כמרכז של תרבות הונגרית. ב-1906 למשל בנו בה את התיאטרון הלאומי ההונגרי. אפשר לראות את המבנה הזה בקלוז' של היום, אבל עכשיו קוראים לו התיאטרון הלאומי הרומני. מדהים לראות שגם מאה שנה אחרי שקלויזנבורג הפכה לרומנית, המתח בין שני הצדדים עדיין מבעבע שם. צריך לגרד ממש קצת כדי שהוא יתגלה. אתה אומר ברחוב מילה בהונגריה, ופתאום אחד התושבים מחבק אותך כאילו אתה אחיו האובד, כי הוא מרגיש מיעוט נרדף".

ושם, בקלויזנבורג שעוד לא הייתה קלוז',

"הגעתי לארה"ב לבית קרובים ששמום גלאזר. כשסיפרתי שאני כותב ספר על התחדשות התורה בארץ ישראל, בעל הבית שלק מהארון אוסף דברי הגות ציונית-דתית שכתב סבא-רבא שלו. קראתי והייתי כהלם. הבנתי שהמחבר הוא תלמיד חכם מובהק, והדברים שכתב הם בדיוק מה שאני אמור לכתוב בספר שלי"

כיהן הרב משה שמואל גלאזר בתור רבה הראשי של העיר במשך תקופה ארוכה מאוד – 44 שנים. "מדובר באישיות דעתנית, רציונלית ומודרנית ברוחה. אביו, הרב אברהם גלאזר, היה מהתלמידים החשובים של הכתב סופר (בנו של החתם סופר), והיה נשוי לנכדה הבכורה של החתם סופר. האב נשא את דרשותיו בגרמנית רוטה, כלומר 'אוברלנד' מובהק, כמו רוב משפחת החתם סופר. הם לא היו קנאים בכלל, בניגוד לשם שיצא להם.

"אחרי כהונה בעיר קטנה בהונגריה, הרב אברהם גלאזר מונה לרב של קלויזנבורג, אז קהילה יהודית צומחת. הוא שימש בתפקיד 17 שנה, ולאחר פטירתו הקהילה מינתה במקומו את בנו היחיד, הרב משה שמואל גלאזר. זה קורה בשנת 1878. היו גם מתנגדים למינוי – היסודות המודרניים יותר בקהילה, יהודים שיקימו בהמשך את הזרם הנאולוגי. הם אמרו, 'מי זה הצעיר הזה שמסתובב אצל הארמו'?" הרב גלאזר היה קשור לכמה רבנים מהאזור, ולכן היה לצנינים בעיניהם. החרדים, שכעסו עליו בהמשך הדרך, תמיד הזכירו שהיה קשור בצעירותו לחסידות, כלומר לטובים. אוברלנדיות מהבית, אונטרלנדיות מהסביבה."

בגיל צעיר מאוד התחיל הרב גלאזר לכהן כרב של קלויזנבורג – תפקיד שיתפטר ממנו אחרי ארבעה וחצי עשורים, בעקבות מריבות שיפרצו על רקע נטייתו הציונית. "בהתחלה הוא הקים ישיבה ומונה לחבר ועד הרבנים של בודפשט, כלומר לחלק מהאורתודוקסיה. הוא גם היה מומחה גדול בהלכות שחיטה, כיאה לרב של עיר גדולה בימים ההם, ועמד בקשר טוב מאוד עם רבני הסביבה, אף שהיה כאמור קצת מודרניסט. לא פעם הוא נסע לבודפשט לצורך ענייני הכלל, ופרסם את דעתו בכל מיני שאלות בענייני השעה. מהתשובות שלו נחשפת דמות של אדם נועז ולא צפוי, שלא פעם חושב אחרת מהרבנים סביבו."

באילו נושאים זה בא לידי ביטוי?
 "סביב שנת 1900, כשכבר היה לו ותק של עשרים שנה, הרב גלאזר התבטא בענייני נישואין אורחיים, גיור ועוד סוגיות שעמדו אז במרכז ויכוחים, ואת הדברים שהוא אמר מצטטים עד היום. בספר חדש של ישיבת הרב-רכה בנושא הגיור יש קטע נרחב על הרב גלאזר, שפרץ דרך והציג עמדה חשובה מאוד. בגרול הוא אמר שברגע שאישה בוחרת לזנוח את זהותה הנוצרית, פחות מעניין אותנו אילו מצוות היא שומרת: הבחירה שלה מספיקה כדי שנקבל את הגיור שלה כאותנטי, כי היא מוכנה לשלם עליו מחיר כבד".
מתי התחיל הרומן הלא-מוזון-מאליו של הרב גלאזר עם הציונות?

"ברגע ש'מדינת היהודים' של הרצל ראה אור, כלומר סביב 1896. את זה גיליתי באופן שיכול לרמוז שהיו מי שחתרו לגמד את דמותו. הרברים מופיעים בכתב היד של ספר השו"ת שלו. כל הספר הורפס מילה במילה, רק תשובה אחת לא הורפסה. גיליתי זאת כשחיפשתי משהו אחר שקשור לטעות דפוס, ולשם כך השווייתי את הספר המורפס לכתב היד, וכבר עברתי על כולו.

"בשאלה שהושמטה, רב של אחת הקהילות כתב לו: 'הקימו אגודה ציונית בעיר ורוצים שאהיה חבר כבוד, מה דעתך?'. הרב גלאזר ענה: אתה בטח מתלבט כי הם חושבים על לאומיות ולא על דתיות, אבל בסופו של דבר הציונות מחזקת את הזהות הדתית של אנשים, מקרבת אותם ליהדות ולארץ ישראל ומרחיקה אותם מהתבוללות, וזה דבר נפלא. הם אומרים שלא מעניין אותם העניין הרתי? אז הם אומרים. עצם הבחירה שלהם בזהות הדתית

"דביר נהרג לפני השלמת הדוקטורט. אחרי שסיימתי הגיע המשבר." ד"ר שורק

צילום: נעמה שטרן

27.16x33.14	5/6	38	עמוד	דיוקן - מקור ראשון	02/2025	93039378-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצייונות - 80790						

קהילה קטנה עם עבר מפואר. הארכיון היהודי המתהווה. למטה: שורק מדריך את חברי הקבוצה ליד בית הכנסת הנאולוגי

צילום: אור לוחין

במונח של פחד מכל דבר חדש. היו בהונגריה או לא מעט רבנים שחשבו אחרת וראו בציונות דבר נפלא, אבל הם הושתקו".

כשבוהנים את הדברים במבט לאחור, נראה שהתפיסה של הרב גלאזר הייתה די תמומה, וההשגש של התרדים היה מוצדק. רוב הציונים היום הילונים, המדינה היהודית היא הילונית.

"אני לא מסכים עם הקביעה הזאת. החילון ההמוני התרחש במזרח אירופה בלי שום קשר לציונות. למי שהתחלנו, הציונות דווקא הייתה האפשרות היהודית יותר, במקום להפוך לקומוניסטים-סוציאליסטים או סתם ללכת לאמריקה ולהיות יהודים חילונים. ברוך השם, חלק מספיק גדול מהעם היהודי בחר בדרך הציונית".

לא בטוח שההרדים יגידו על כך ברוך השם, כי רבים מהיהודים האלה הם כאמור הילונים.

"יכול להיות. אבל הרב גלאזר היה רחוק מהחשיבה הזאת. היה ברור לו שבחיים החדשים של עם ישראל בארץ ישראל, אנחנו לא נהיה דתיים כמו שהיינו בגולה. היהדות צריכה לקבל פנים חדשות, ועולמות החול חשובים באותה מידה. אם יוצרים תרבות יהודית, המשמעות היא שגם האדריכל וגם היוגב עושים פעולה יהודית".

ציונות דתית הבי קלאסית שיש.

משמחתו וחשבה לנקיטת החלום סופר

"נכון, בדיוק כמו הרב ריינס וכל השאר. הקונספט של 'יהודי חדש' היה חזק מאוד בקרב רבני הציונות הדתית, זה לא רק של הילונים. הרב ריינס כתב המון, הוא היה גאון גדול בהגות; הרב גלאזר לא כתב הרבה, אלא היה נואם גדול. יש תיאורים רבים של אקסטזה בקהל שומעיו במסעות הציוניים שלו בקהילות טרנסילבניה וגרמניה. הוא האמין באמונה שלמה שהגאולה מגיעה, והייתה לו אהדה עמוקה כלפי מי שעלה ארצה".

הרב גלאזר עצמו עלה לארץ באביב 1923 והתיישב בירושלים. גם כאן הוא המשיך להיות פעיל בתנועת המזרחי, תמך בהתיישבות הדתית והעביר שיעורים בבית המדרש למורים של התנועה. באוקטובר 1924 נפטר והובא למנוחות בהר הזיתים. "כשהגיע לארץ, כל מתנגדיו האנטי ציונים היו בטוחים שהוא יראה מה קורה סביבו ויחזור בו", מספר שורק. "הם הפיצו מכתב מזויף שבו הרב גלאזר כביכול אומר 'באתי לארץ ישראל, צדקתם, זה נורא ואיום'. ואז הוא היה חייב לכתוב מכתב שסותר זאת. בעיתונות התקופה

בעידן שבו קל כל כך לברוח ממנה, זאת 'אתחלתא דגאולה'. הוא ממש השתמש במונח הזה, עוד לפני שנת 1900. אני לא יודע אם מישו אחר באירופה אמר אז את המילים האלה".

ואז הגיעה ההתנגשות עם האורתודוקסיה ההונגרית.

"הקונגרס העולמי הראשון של תנועת 'המזרחי' התקיים ב-1904 בפריסבורג - היום ברטיסלבה, בירת סלובקיה. רבנים בהונגריה התארגנו להחרים את האירוע, ושם נוצרה האנטי-ציונות של יהדות הונגריה. לא היו לה שורשים עמוקים, היא הייתה מעשה פוליטי מול המזרחי. הרב גלאזר לא היה שותף לחרם: מצד אחד הוא ככל הנראה כיבד אותו ולא השתתף בעצמו בקונגרס, ומצד שני הוא פרסם מכתב נגד ההחרמה, שנעשתה לרבריו בלי דיון רציני, ועל בסיס הנחות שגויות לגבי המזרחי. הוא עצמו הפך לנציג המזרחי בהונגריה, אם כי באותו השלב לא הייתה לזה שום משמעות מעשית. בהמשך, סביב 1920, הוא העביר הרבה הרצאות ומעין את כל טרנסילבניה לציונות, אבל ב-1904 לא היה עם מי לדבר בהונגריה על הנושא. הרב גלאזר הבין שאין טעם, לא דרש בענייני ציונות, לא כתב מאמרים ולא הטיף. כי היהודים ההונגרים פשוט לא היו שם. כאמור, היה להם טוב בהונגריה, והם לא רצו להחשב לא פטריטים".

האנטי-ציונות של יהודי הונגריה נבעה מדתיות קיצונית או דווקא מלאומיות הונגרית?

"הציבור לא הלך בהמוניו לציונות, משום שהוא הודה עם הלאומיות ההונגרית, והציונות מבחינתו סתרה את כל זה. אגב, הרב גלאזר היה פטריוט הונגרי, ולא ראה בציונות סתירה לכך. במלחמת העולם הראשונה הוא כתב שאסור לעשות טריקים או 'להתחלות' כדי להשתמש מהצבא, והבן שלו אפילו שירת כקצין בצבא הונגריה. הרבנים ההונגרים שהובילו את ההתנגדות החרפה לציונות הושפעו מאוד מתעמולת 'הלשכה השחורה' בקובנה, שהגיעה מבית מדרשם של אדמו"ר חב"ד, הרב מברסק ורבנים רוסים אחרים שחששו מסכנת החילון. את יהודי הונגריה זה לא כל כך עניין, כי לא היה שם חילון; או שהיית דתי, או שהיית מתבולל. אבל במזרח אירופה החילון היה חזק, ובעיני הרבנים שם הציונות הייתה דרך להיות יהודי בלי דת, והיה צריך להילחם בה מלחמת חורמה. לכן הם הזדעזעו כשהתברר להם שבהונגריה עומד להתקיים כנס של המזרחי, ושהרבנים שם לא מבינים שזוהי מלכודת שמטרתה לחלן את כולם. התעמולה הזאת הצליחה מאוד אצל רבנים חשובים שכבר אז היה בהם סנטימנט חרדי,

דרך לוח הטיסות בנמל התעופה הבינלאומי על שם פרנץ ליסט יהיה בטוח שישראל היא מעצמת על: אחת לכמה שעות נוחתת כאן טיסה מנתב"ג. לא במקרה שומעים במרכז בודפשט כל כך הרבה עברית. כשמצרפים לכך את שיתוף הפעולה בין ממשלת ישראל ובין ממשלת הונגריה, אפשר בהחלט להכריז על תור זהב חדש ביחסי היהודים והונגריה - לא דבר מובן מאליה אחרי השואה.

קהילה היהודית כאן קטנה למדי, אך הדי העבר המפואר שלה ניכרים היטב בכל פינה כמעט. בית הכנסת הנאולוגי המרשים, שעומד ברחוב דוהני בבודפשט, נחשב אתר חובה לתיירים מכל העולם, ללא קשר לדתם. אני מבקש משורק לדבר קצת על הדי העבר האלה. "החלוקה החדה בין אורתודוקסים לנאולוגים המשיכה להתקיים בהונגריה, פורמלית וממשית, עד השואה וגם אחריה", הוא מסביר. "בסוף שנות הארבעים פעלו בבודפשט כתי כנסת ומוסדות חינוך אורתודוקסיים. בעקבות גלי ההגירה החוצה -

אפשר למצוא תיאורים עד כמה הוא מבוסס ממה שקורה בארץ".

הרצל לא אמר

שורק מוציא את משתתפי הסיוור שלו גם אל מחוץ לעיר הגדולה, לעיירה הציונית ואק, שהוא מכנה "זיכרון-עקב של הונגריה". לא שיש הרבה דברים יהודיים לראות בוואץ, אבל זהו חלק מקסס הגישה של שורק - הוא אוהב באמת את הונגריה, ואינו מתמקד רק בסיפור היהודי שלה. מצאנו את עצמנו בגן בוטני יפהפה בעיירה הקטנה, ושוטטנו בו בלי הצורך לחבר כל דבר לאורתודוקסיה או לסוגיות הלכתיות. שורק גם מקפיד שהסיוורים לא יהיו צפופים או דידקטיים מדי, וההדרכה שלו מסתיימת בדרך כלל סביב אחת בצדדיים. לאחר מכן המשתתפים חופשיים לשוטט כרצונם בעיר או סתם לנוח.

תייר ממדינה אחרת שינסה להכיר את העולם

"רב של אחת הקהילות כתב לו: 'הקימו אגודה ציונית בעיר ורוצים שאהיה חבר כבוד, מה דעתך?' הרב גלאזר ענה: עצם הבחירה של הציונים בזהות הדתית בעידן שבו קל כל כך לברוח ממנה, זו 'אתחלתא דגאולה'. הוא השתמש במונח הזה לפני שנת 1900. אני לא יודע אם מישו אחר באירופה אמר אז את המילים האלה"

27.48x33.86	6/6	39	עמוד	דיוקן	02/2025	93039381-6
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציורו - 80790						

"דווקא בגלל תחושת גן העדן של יהודי הונגריה, מה שקרה כאן בשואה נראה כבגידה. בניגוד לפולנים או לאוקראינים, שתמיד הצטיירו מבחינת היהודים כאויב שמשחרר לטרף, בהונגריה זה ממש לא היה ככה. תחושת הבגידה מוצדקת, ויחד עם זאת הישראליים - ובכללם יוצאי הונגריה - אוהבים מאוד את בודפשט"

במוצאי המלחמה, ושוב ב־1956 - וכן בשל היחס העיון של המשטר הקומוניסטי, לא נשאר כמעט אורתודוקסים בהונגריה. אבל הקהילה המשיכה רשמית להתקיים והחזיקה נכסים רבים, גם אם מתפוררים.

את אחת ההוכחות המעניינות לדעיכתה של האורתודוקסיה בהונגריה אפשר למצוא בתפקיד המרכזי שיש כיום לחב"ד בכל הקשור ליהדות במדינה. אנחנו מסווגים את החב"דניקים כחרדים, והחסידות הזאת אף הייתה אנטי־ציונית, אבל חלוקת היהודים לאורתודוקסים ולאורתודוקסים זרה לחלוטין לחשיבה החב"דית. זאת תנועה שמבקשת לקרב כל יהודי, ובתפוצות היא אפילו עוגן ישראלי.

הפעילות של חב"ד בהונגריה בעשורים האחרונים התקיימה במקביל לפעילות קהילה האורתודוקסית המידלדלת, ולעיתים אף שררה עוינות בין הצדדים. כל זה השתנה לאחרונה כאשר

אדם המזוהה עם חב"ד הפך למנהל הרשמי של הקהילה, והתחיל במסע ארוך ומרתק לחידוש נכסיה וניעור האבק שהצטבר עליהם. הוא גייס סכומי עתק כדי לשקם את בית הכנסת האורתודוקסי של רחוב קאזינצ'י, והחל להוציא את המיזם לפועל. במקביל הוא מקים במרתפי מבנה הקהילה מוזיאון שיספר את סיפורה של יהדות הונגריה מהזווית האורתודוקסית, ויתחרה במוזיאון המפורסם של בית הכנסת הנאולוגי.

משתתפי הסיוור של שורק זוכים להיכנס אל בית הכנסת בקאזינצ'י, הסגור עדיין לקהל, וגם לבקר באוצר האמיתי, לפחות בעיני חובבי היסטוריה: ארכיון בשלבי הקמה שמבקש לעשות סדר ברבבות ספרים, תעודות, הפצי קודש ומסמכים שהצטברו במחסני הקהילה האורתודוקסית והונחו במשך עשורים. החומרים האלה מגיעים לא רק מבודפשט אלא גם מערי השרה, שרוב בתי הכנסת שלהן נסגרו בשנים הראשונות של המשטר הקומוניסטי.

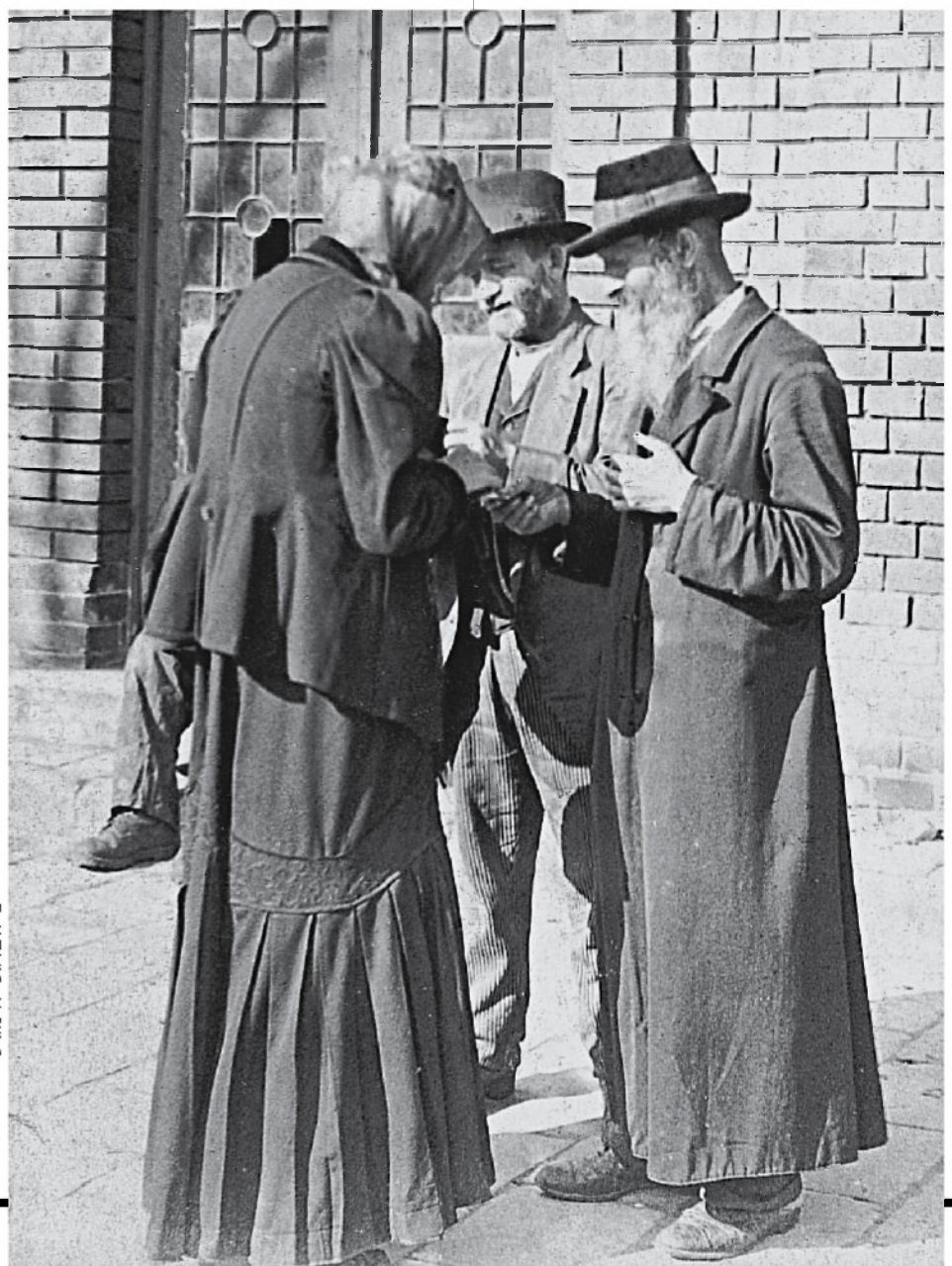
אני שואל את שורק מדוע הוא מציג את יהדות הונגריה דרך בודפשט, אף שהרב גלאזנר, דמות מרכזית בסיוור שהוא טווה, פעל בעיקר בקלויזנבורג. כשהספר שלי ראה אור - כמעט שלוש שנים אחרי השלמת הדוקטורט - חשבתי שערב השקה זה נחמד, אבל אפשר לעשות משהו מגניב יותר: מסע השקה. בניתי טיול שמורכב מבודפשט וקלוד', וחצי מהמשתתפים היו בני משפחה של הרב גלאזנר, שהיו מעורבים מאוד בתהליך כתיבת הספר. לכאורה, למה לא לבקר

רק בקלוד', העיר שלו? התשובה היא שאי אפשר להבין את סיפורו בלי להבין את הסיפור היהודי הונגרי. בודפשט לא צריכה את הרב גלאזנר, אבל הרב גלאזנר צריך את בודפשט. בעיר הזאת נוצרה הקהילה האורתודוקסית. הליברליזם ההונגרי אפשר את הרעיון של קהילה אורתודוקסית נפרדת, והסימביוזה החזקה בין הונגרים ליהודים גרמה לצינונות להתעכב שנים לפני שנקלטה בסביבה הזאת. לכן בודפשט מרכזית מאוד לסיפור, ואילו בקלויזנבורג אין הונגרים כבר יותר ממאה שנה.

"אם אתה רוצה לתפוס את מציאות החיים של היהודים, את גן העדן שהיה להם; אם אתה רוצה להבין מדוע הרצל, יהודי הונגרי, היה צריך למצוא מקום אחר לדבר על ציונות, בידיעה שאף אחד בהונגריה לא יקשיב לו - בבודפשט אפשר לראות את זה מול העיניים. מעבר לכך, יש בעיר הזאת משהו יוצא דופן. היא נבנתה להיות בירה של אימפריה בסוף המאה ה־19, עברה אחר כך שתי מלחמות עולם ועשרות שנות קומוניזם, ובכל זאת אם יש לך אוניינים ועיניים נכונות, אתה שומע ורואה דברים. זה כמו ללכת במוזיאון חי."

"בבודפשט גם נפרדו הקהילות היהודיות. היום אנחנו לא רואים בעיניים את הקרע, כי כבר אין פה קהילות נאולוגיות ואורתודוקסיות פעילות, אבל כן אפשר ללכת ברחוב היהודי המרכזי ולספר איך כל החנויות של היהודים היו פתוחות בשבת, ולרב העיר לא היה אכפת כי הם לא מהקהילה שלו."

ומה עם שואת יהודי הונגריה? באופן מתרים

צילום: נטו אימז'ס

כמעט, היא לא נוכחת בסיוור שלך.

"ברור שאי אפשר להתעלם מהשואה, אבל היה הרבה מאוד בתקופה שלפניה. אכן, דווקא בגלל תחושת 'גן העדן' של יהודי הונגריה, מה שקרה כאן בשואה נראה כבגידה. בניגוד לפולנים או לאוקראינים, שתמיד הצטיירו מבחינת היהודים כאויב שמשחרר לטרף, בהונגריה זה ממש לא היה ככה. תחושת הבגידה חזקה ומוצדקת, אבל הישראלים - ובכללם יוצאי הונגריה - אוהבים מאוד את בודפשט.

"אנשים נדהמים לראות שהעיר הזאת סימלה את שיא הקרמה בתחילת המאה ה־20. הרכבת התחתית שנסעה כאן הייתה הראשונה באירופה והשלישית בעולם, אחרי לונדון וניו־יורק. הבניין הגותי הכי גדול בעולם הוא הפרלמנט ההונגרי. יש כאן שניות מעניינת - מצד אחד מצחיק לראות אלפי אנדרטאות לגיבורים לאומיים שלא ניצחו מעולם באף מלחמה. זו הרי תרבות שנרמסה תחת מגפי הגרמנים והרוסים, ומעולם לא התרוממה להיות מעצמה כלכלית, מקסימום היו לה קצת הישגים בספורט.

"מצד שני, הם שררו. בודפשט המשיכה להיות עיר גדולה ומשגשגת למרות כל מה שעברה, והשפה ההונגרית, ששונה מכל מה שסביבה ולכאורה דינה היה להיעלם - הגה מפטטים בה לא מעט אנשים. יכול להיות שדמוגרפית זה ייגמר בעוד מאה שנה, כי זהו עם קטן שלא מצליח להתרבות מספיק, אבל ההונגרים הצליחו ליצור תרבות, מדע ושירה בשפה שלהם. בתקופת הוועד של היחסים עם היהודים היה אפשר לראות מעין דמיון בין העמים, אוכלוסייה ממקור אסיאתי שמפוזרת בין האירופים, קורלציה לא מודעת של אחוות גורל."

אני לא יכול לא לשאול אותך על בנד דביר ז"ל, שנרצח בפיגוע באוגוסט 2019. בודפשט עבורך היא גם מקום לברוח אליו?

"אני לא מרגיש שאני בורח משהו. לפעמים קצת לא נעים לי לשקוע בדברים אחרים ולא בהנצחות, אף שאמרתי מהיום הראשון שאני לא רוצה ליפול למקום שאולי מחיה הורים שכולים אחרים, כלומר להתעסק כל הזמן בהנצחת הילד שנהרג. בוודאי לא כשיש לי ילדים חיים אחרים. "דביר נהרג כשהייתי לפני השלמת הדוקטורט", הוא מוסיף. "עברה שנה מאז ועד שסיימתי והגשתי את העבודה. אחרי ההגשה נכנסתי למשבר נפשי. ימי השבעה הם גם מסיבת פרדה שבה אתה מגלה איזה ילד גידלת בבית, יש דברים שממתיקים את הכאב ואתה לא באמת מבין שהוא לא יהיה יותר. ההתעסקות בדוקטורט נתנה לי עוד זמן. אחרי שסיימתי הגיע המשבר, ונדרשו לי שנתיים כדי לצאת ממנו."

לא ברור אם זאת אחת ממטרות הסיוור, אבל כמה ימים בבודפשט עם שורק מחדירים גאווה הונגרית לכל מי שיש לו שורשים באזור הזה - אני הקטן אחד מהם. כמה ימים אחרי החזרה ארצה, קבוצת הוואטסאפ הייעורית עדיין תוססת. תמונות, מסמכים, רשמים וסיכומים ממשיכים לעלות בזה אחר זה. אני מודה שאיני טיפוס של טיולים מאורגנים וסיוורים שבהם לוקחים אותי ככבש כנוע מהכא להתם, אבל הפעם זה היה משהו אחר. מלא תשוקה ואהבה לבודפשט, ליהודיה, לעברה ולהווה שלה, שגם הוא מלא ביהודים ובעברית, תשאלו את שדה התעופה על שם פרנץ ליסט. ■